

ПАВЛИК М. П.,
аспірант кафедри криміналістики
та судової медицини
(Національна академія внутрішніх справ)

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.2.28>

**ОЦІНКА ПЕРВИННОЇ ІНФОРМАЦІЇ ТА КОЛО ОБСТАВИН,
ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ ВСТАНОВЛЕННЮ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ
ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯМ ЗА КОРДОНОМ:
ОКРЕМІ АСПЕКТИ**

У науковій статті досліджено окремі аспекти оцінки первинної інформації та кола обставин, які підлягають встановленню під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном. Проаналізовано нормативно-правові акти, які регламентують процесуальний порядок отримання та реєстрації інформації про кримінальні правопорушення, та розглянуто джерела, в яких найчастіше міститься інформація щодо вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном, а саме: усна або письмова заява (повідомлення) про вчинене кримінальне правопорушення; рапорт працівника Національної поліції України про самостійне виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про учинення кримінального правопорушення. Визначено основні шляхи, порядок, а також актуальні проблемні питання, з якими стикаються практичні працівники правоохоронних органів (слідчі, співробітники оперативних підрозділів) під час отримання та оцінки первинної інформації.

Розглянуто обставини, що підлягають доказуванню та встановленню під час розслідування злочинів, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном, та запропоновано їх поділити на три основні групи: 1) ті, що передбачені Кримінальним процесуальним кодексом України; 2) ті, що встановлені в диспозиціях статей Кримінального кодексу України, які регламентують кримінальну відповідальність за злочини, пов'язані з працевлаштуванням за кордоном; 3) ті, які не входять до предмета доказування, але мають важливе значення для розгляду кримінального провадження по суті.

Сформульовано низку конкретних пропозицій та практичних рекомендацій, спрямованих на удосконалення теоретико-правових засад кримінально-процесуальних відносин, уточнено та сформульовано деякі категорії теорії кримінального процесу та криміналістики.

Ключові слова: досудове розслідування, злочини, пов'язані із працевлаштуванням за кордоном, оцінка первинної інформації, коло обставин, що підлягають встановленню, роботодавець, працівник, посередник.

Pavlik M. P. Assessment of primary information and the range of circumstances that need to be established in the investigation of crimes related to employment abroad: some aspects

The scientific article examines some aspects of the assessment of primary information and the range of circumstances to be established during the investigation of criminal offenses related to employment abroad. The normative-legal acts regulating the procedural order of obtaining and registering information on criminal offenses are analyzed and the sources, which most often contain information on

committing criminal offenses related to employment abroad, are considered, namely – oral or written statement (notification) about committed a criminal offense; a report of an employee of the National Police of Ukraine on his detected from any source of circumstances that may indicate a criminal offense.

The main ways, procedures, as well as problematic issues faced by law enforcement practitioners in obtaining and evaluating primary information are identified. The circumstances to be proved and established during the investigation of crimes related to employment abroad are considered, and it is proposed to divide them into three groups: 1) those provided by the CPC; 2) those established in the provisions of the articles of the Criminal Code of Ukraine, which regulate criminal liability for crimes related to employment abroad; 3) those that are not included in the subject of proof, but are important for the consideration of criminal proceedings on the merits.

It is emphasized that the progressive changes in the structure of crime and the emergence of new modern methods of action, including in the field of employment, have made it difficult for the state to fully protect the above citizens' rights. With the aim of obtaining more attractive living and working conditions abroad, most of Ukraine's population migrates in search of a better life and high-paying jobs. As is well known, high demand always leads to a number of proposals, including by unscrupulous actors who commit criminal acts. A number of specific proposals and practical recommendations aimed at improving the theoretical and legal foundations of criminal procedure, some categories of the theory of criminal procedure and criminology are specified and formulated.

***Key words:** investigations, crimes related to employment abroad, assessment of primary information, the range of circumstances that need to be established, employer, employee, mediator.*

Вступ. Соціально-економічні процеси, які відбуваються сьогодні в Україні, безпосередньо впливають на зростання зовнішньої трудової міграції наших громадян. Відповідно до статистичних даних Міністерства соціальної політики України за кордоном на постійних засадах у 2019 році працювало близько 3,2 млн українців, а в окремий період ця цифра становила від 7 до 9 млн осіб. Станом на 1 липня 2019 року в Україні було 1 917 компаній, які мали ліцензію вищезазначеного Міністерства на посередництво у працевлаштуванні громадян за кордоном. У 2018 році вони знайшли роботу для 97,1 тис. українців [1]. Останнім часом, враховуючи складне економічне та соціальне становище в нашій державі, значних масштабів стала набувати незаконна зовнішня трудова міграція, яка безпосередньо протистимулювала й зростання злочинів, пов'язаних з працевлаштуванням за кордоном. При цьому така діяльність у сфері працевлаштування здебільшого є прихованою від сторонніх осіб та недосяжною для реагування органами правопорядку, а способи дій злочинців постійно удосконалюються залежно від змін у правовому полі та у соціально-економічній сфері.

Аналіз останніх публікацій. Попри те, що окремі аспекти криміналістичного забезпечення розслідування злочинів, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном, вже були предметом дослідження окремих учених-криміналістів (А.З Сороки, Л.Ю. Капітанчука, Є.П. Бегалова та інших), поза їх увагою залишився ряд проблемних питань, у тому числі і щодо оцінки первинної інформації та кола обставин, які підлягають встановленню під час розслідування вищезазначених злочинів, до того ж більшість із наявних праць ґрунтуються на положеннях законодавства, що вже зазнало суттєвих змін.

Постановка завдання. Метою статті є отримання нових наукових знань щодо оцінки первинної інформації та кола обставин, які підлягають встановленню під час розслідування злочинів, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном.

Результати дослідження. Під час розслідування злочинів, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном, суттєве значення має не лише правильний, а і своєчасний аналіз первинної інформації та кола обставин, які підлягають встановленню й доказуванню. Первинна

інформація про вчинення злочинів, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном, отримується органами правопорядку з джерел інформації про кримінальні правопорушення, якими сьогодні відповідно до Наказу МВС України від 08.02.2019 № 100 є: 1) заяви та повідомлення від осіб, які надійшли до особи, що уповноважена здійснювати досудове розслідування, або до службової особи, яка уповноважена на прийняття та реєстрацію заяв або повідомлень; 2) самостійно виявлені посадовою особою органу поліції з будь-якого джерела обставини про вчинення злочину; 3) повідомлення від осіб, які затримали підозрювану особу під час учинення або замаху на вчинення злочину чи безпосередньо після його вчинення, чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється в його вчиненні [2].

Ми погоджуємося з думкою окремих науковців про те, що перелік цих джерел доцільно доповнити ще одним – самостійне виявлення уповноваженою службовою особою з будь-якого джерела чи матеріалів оперативно-розшукової діяльності обставин злочину, оскільки оперативно-розшукові дії, відповідно до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» здійснюються на підставі інформації не про вчинені кримінальні правопорушення, а щодо злочинів, що готуються [3, с. 69].

Про такий висновок свідчать і результати вивчення слідчої та судової практики, відповідно до яких найчастіше первинна інформація про вчинення злочинів, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном, отримується: а) з усної або письмової заяви або повідомлення про вчинений злочин (найчастіше від самих потерпілих від злочинів, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном, або їх близьких родичів); б) з рапорту поліцейського про самостійне виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинений злочин. Таке виявлення може відбуватися як слідчим у межах здійснення досудового розслідування інших кримінальних правопорушень, так і оперативним працівником під час проведення оперативно-розшукових заходів.

Далі, відповідно до ч. 1 ст. 214 КПК України, уповноважені суб'єкти (прокурор, слідчий, дізнавач) зобов'язані невідкладно, але не пізніше 24 годин після отримання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ними з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР) та розпочати розслідування [4].

Здійснення розслідування будь-якого злочину, в тому числі і злочинів, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном, згідно з чинним кримінальним процесуальним законодавством можливо лише в межах досудового розслідування, тобто після внесення відповідних відомостей до ЄРДР. Втім, найчастіше представники органів правопорядку намагаються максимально повно зібрати інформацію про злочин ще до внесення відомостей до ЄРДР, щоб пересвідчитися в тому, що дійсно є підстави для початку розслідування.

До того ж законодавець в КПК передбачив можливість до внесення відомостей до ЄРДР, проведення певних процесуальних дій, зокрема: проведення огляду місця події; здійснення тимчасового вилучення майна; відібрання пояснень; проведення медичного освідування; отримання висновку спеціаліста і зняття показання з технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису; вилучення знаряддя і засобів вчинення кримінального проступку, речей і документів, що є безпосереднім предметом кримінального проступку або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей, для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку [4].

Також законодавець не забороняє під час вивчення та оцінки первинної інформації про вчинення злочинів, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном, звертатися не лише до процесуальних джерел отримання інформації, а і до позапроцесуальних, що в результаті не лише сприяє з'ясуванню того, що відбулося насправді, а й допомагає виявити наявні суперечності та неточності.

Такими позапроцесуальними діями можуть бути, зокрема, дії оперативних підрозділів, що передбачені в ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», а саме:

опитування осіб; використання їх добровільної допомоги; отримання від юридичних чи фізичних осіб безкоштовно або за винагороду інформації про злочини, що готуються, або вчинені; ознайомлення з документами та даними, що характеризують діяльність підприємств, установ та організацій, вивчення їх, виготовлення копії з таких документів, застосування автоматизованих інформаційних систем та інше [5].

Додаткові відомості щодо злочинів, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном, на стадії реєстрації в ЄРДР отримуються залежно від виду злочину та способу його вчинення. Опитування практичних працівників, а також вивчення матеріалів кримінальних проваджень дозволило зробити висновок про те, що найчастіше це відбувається завдяки таким заходам збирання первинної інформації: а) отримання пояснень від потерпілого та очевидців вчиненого злочину; б) встановлення осіб злочинців та осіб, які сприяли вчиненню злочину, зокрема тих, діяльність яких була пов'язана із супроводженням дій, необхідних для переправлення потерпілих за кордон з метою працевлаштування та відібрання пояснень від них; в) отримання від фізичних та юридичних осіб таких документів: щодо умов працевлаштування за кордоном (угоди, договори, контракти тощо); які визначають організаційно-правовий статус фірми із працевлаштування за межами України та свідчать про її діяльність (статуси, ліцензії тощо); які підтверджують передання грошових коштів за надання послуг по працевлаштуванню (договори, розписки, чеки, квитанції тощо); тих, що були використані як засіб вчинення злочину (підроблені або справжні); г) тимчасове вилучення речей і документів, зокрема і тих, що перераховані вище, під час проведення огляду місця подій та інше.

Оскільки на початковому етапі розслідування основним і значущим фактором є час, то дії слідчого та оперативних співробітників на цьому етапі повинні характеризуватися максимальною мобільністю. Значна кількість злочинів, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном, розкривається завдяки оперативному реагуванню на протиправну подію саме на початковому етапі. Раптовість виступає в таких випадках найважливішим засобом подолання протидії, тому ефективність розслідування вищезазначених злочинів значно підвищується у разі внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР за матеріалами, зібраними в процесі здійснення оперативно-розшукових заходів. У таких випадках часто складається ситуація, за якої слідчий і оперативний співробітник заздалегідь можуть вивчити наявну інформацію і визначити час, порядок і послідовність її використання з метою досягнення бажаного результату. Їх дії, таким чином, приймають цілеспрямований, плановий характер, тоді як зацікавлені у протидії розслідуванню особи їх не очікують. Це дозволяє навіть своєчасно здійснити затримання всіх підозрюваних та їх співучасників і виключити можливість узгодження ними своїх дій [6, с. 97]. Підстави та порядок такої взаємодії між слідчим та оперативним працівником сьогодні визначено Наказом МВС України від 07.07.2017 № 575 [7].

Анкетування респондентів, які здійснюють розслідування злочинів, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном, засвідчило існування певних ускладнень у практичних працівників під час визначення попередньої правової кваліфікації кримінального правопорушення під час оцінки первинної інформації. Найбільші ускладнення у зазначених осіб виникають під час розмежування ст.ст. 149, 173, 190, 332 Кримінального кодексу України. Це питання сьогодні є дійсно актуальним, адже правильна кваліфікація в подальшому впливає і на порядок проведення досудового розслідування, і на вибір слідчих (розшукових) дій, які представники сторони обвинувачення будуть здійснювати в межах розслідування кримінального правопорушення.

З метою спрощення розмежування злочинів, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном, авторами наукового посібника «Протидія торгівлі людьми, вчиненої з метою експлуатації праці» були надані наступні роз'яснення та рекомендації: 1) під час відмежування торгівлі людьми або іншої незаконної угоди щодо людини (ст. 149 КК) від грубого порушення угоди про працю українського громадянина за межами України (ч. 2 ст. 173 КК) необхідно враховувати, що конкуренція між зазначеними нормами виникає в ситуа-

ціях, коли йдеться про примусову працю. При цьому грубе порушення угоди про працю матиме місце лише за наявності трудового договору, який було укладено без застосування передбачених у ст. 149 КК способів, і умов якого грубо порушуються вже в процесі його виконання. У ст. 173 КК йдеться про вихід за межі домовленості роботодавця, який шляхом обману, зловживання довірою або примушування вимагає від працівника виконання роботи, не обумовленої угодою. Торгівля людьми відрізняється від цього злочину тим, що торговець використовує обман, шантаж, уразливий стан, насильство або інші передбачені ст. 149 КК способи вже під час вербування, усвідомлюючи при цьому подальшу мету експлуатації людини; 2) дії, які полягають у використанні трудової міграції для обманного заволодіння грошима під приводом надання послуг із працевлаштування за кордоном (за відсутності ознак злочину, передбаченого ст. 149 КК), охоплюються складом злочину шахрайство (ст. 190 КК); 3) якщо торгівля людьми пов'язана з організацією їх незаконного переправлення через державний кордон України, керівництвом такими діями або сприянням їх вчиненню порадами, вказівками, наданням засобів чи усуненням перешкод, наявна сукупність злочинів, передбачених ст.ст. 149, 332 КК. Необхідність додаткової кваліфікації зумовлена тим, що чинна редакція ст. 149 КК не охоплює незаконне переміщення людини через державний кордон України. Викрадення чи підроблення документів, які надають право на перетинання державного кордону України, з подальшим їх використанням для переміщення людини через кордон, не охоплюються ст.ст. 149, 332 КК і потребують самостійної кваліфікації за ст. 357 або ст. 358 КК [8].

Саме після визначення первинної кваліфікації та внесення відповідних відомостей до ЄРДР органи досудового розслідування уповноважені на проведення та застосування усього арсеналу процесуальних дій та засобів, що передбачений чинним кримінальним процесуальним законодавством, а саме проведення слідчих (розшукових) дій, у тому числі й негласних, застосування заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема і запобіжних заходів, а також здійснення інших процесуальних дій.

Вибір та черговість проведення конкретних процесуальних дій під час розслідування будь-якого злочину, в тому числі і тих, що пов'язані із працевлаштуванням за кордоном, перш за все тісно пов'язані з обставинами, що підлягають доказуванню у провадженні та які регламентовано в ст. 91 КПК, а саме: 1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення); 2) винуватість обвинуваченого у вчиненні злочину, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення; 3) вид і розмір шкоди, завданої злочинцем, а також розмір процесуальних витрат; 4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого діяння, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження; 5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання; 6) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення злочину та/або є доходами від такого майна, або призначалися для схиляння особи до вчинення злочинних дій, фінансування та/або матеріального забезпечення злочину чи винагороди за його вчинення, або є предметом злочинних дій, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення правопорушення; 7) обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру [4].

Проте, як вірно зазначає К.Ю. Назаренко у своїй монографії, для підрозділів Національної поліції України визначені у КПК обставини мають загальноорієнтований характер, адже стосуються розслідування усіх видів злочинів та недостатньо конкретизовані щодо певних їх категорій. З іншого боку, переліки таких обставин для окремих видів кримінальних проваджень є специфічними й залежать від ознак складу злочину. Саме тому дослідження обставин, що підлягають встановленню та доказуванню у справах стосовно злочинів, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном, необхідно визнати невіддільним елементом цієї методики розслідування [9].

Системний аналіз кримінального процесуального законодавства, дослідження наукових праць, результатів вивчення слідчої та судової практики, а також опитування практичних працівників, дозволило зробити висновок щодо обставин, що підлягають встановленню під час розслідування злочинів, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном, які можна поділити на три групи: 1) ті, що передбачені в КПК, а саме в ст. 91 КПК; 2) ті, що встановлені в диспозиціях статей КК України, які регламентують кримінальну відповідальність за злочини, пов'язані з працевлаштуванням за кордоном; 3) решта обставин, які не входять до предмета доказування, але мають важливе значення для розгляду кримінального провадження по суті.

Висновки. Отже, у статті було проаналізовано нормативно-правові акти, які регламентують процесуальний порядок отримання та реєстрації інформації про кримінальні правопорушення (КПК, Наказ МВС України від 08.02.2019 № 100) та визначено джерела, в яких найчастіше міститься інформація щодо вчинення злочинів, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном, а саме: усна або письмова заява (повідомлення) про вчинений злочин; рапорт поліцейського про самостійне виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про злочин; визначено шляхи, порядок, а також проблемні питання, з якими стикаються слідчі під час отримання та оцінки первинної інформації; розглянуто обставини, що підлягають доказуванню та встановленню під час розслідування злочинів, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном, та запропоновано їх поділити на три групи: а) ті, що передбачені КПК; б) ті, що встановлені в диспозиціях статей КК України, які регламентують кримінальну відповідальність за ці злочини; в) ті, які не входять до предмета доказування, але мають важливе значення для розгляду кримінального провадження по суті.

Список використаних джерел:

1. Міністерство соціальної політики: понад 3 млн українців працює за кордоном на постійній основі. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-trudovi-mihranty-z-ukrainy/30087119.html> (дата звернення 10.02.2021).
2. Про затвердження Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події: наказ МВС від 08.02.2019 р. № 100 URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE33194.html (дата звернення 10.02.2021).
3. Бойко О.П., Рогальська В.В. Взаємодія слідчих національної поліції України з підрозділами карного розшуку на досудовому провадженні: монографія. Дніпро. Видавець Біла К.О., 2018. 180 с.
4. Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення 10.02.2021).
5. Про оперативно-розшукову діяльність Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text> (дата звернення 10.02.2021).
6. Бєгалов Є.П. Розслідування незаконного переправлення осіб через державний кордон України: дис. ... докт. філ.: 081 «Право». Київ, 2020. 278 с.
7. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні < наказ МВС України від 07.07.2017 р. № 575 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text> (дата звернення 10.02.2021).
8. Орлеан А.М., Пустова О.В. Протидія торгівлі людьми, вчиненої з метою експлуатації праці. Науково-практичний посібник. Київ : Фенікс, 2013. 152 с. URL: https://iom.org.ua/sites/default/files/protidiya_torgivli_lyudmi-print.pdf (дата звернення 10.02.2021).
9. Назаренко К.Ю. Методика розслідування злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом : монографія. Дніпро: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 172 с.

